

JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ NIEKTÓRYCH NARODOWOŚCI W JĘZYKU POLSKIM I WĘGIERSKIM

Stereotypizacja jest, jak wiadomo, jednym ze sposobów kategoryzacji i konceptualizacji informacji pozajęzykowych, która odzwierciedla naturalne dążenie wspólnot kulturowych, grup społecznych czy etnicznych do zachowania własnej specyfiki kulturowej, tożsamości, mentalności, systemu wartości, własnego poglądu na świat itp., widząc przy tym innych, obcych w swoistym zwierciadle ksenofobicznym. Bariery kulturowe tworzone przez stereotypy mają przede wszystkim na celu obronę przed obcym, odgraniczenie własnej kultury od obcej, zachowanie własnych wartości i w tym sensie są środkiem integrującym daną społeczność. Stereotypy są zatem w tym ujęciu integralną częścią językowego i kulturowego obrazu świata jako swoistego oglądu rzeczywistości przez pryzmat własnego doświadczenia, własnego języka i kultury. Kategoria „*swoj-obcy*” oraz „*my-oni*” jest głęboko zakorzeniona w świadomości ludzkiej. Wyraża ona negatywny stosunek do obcego i innego, będąc tym samym niekiedy kompensacją słabości własnego „*ja*”, usprawiedliwieniem własnej bezradności i jednocześnie próbą dowartościowania się w oczach innych.

W kontekście powyższych uwag warto dodać, że stereotypy, w tym i etnonimiczne, są tworamii specyficznymi dla danej wspólnoty językowo-kulturowej, których zakres wyznacza charakterystyczny dla niej system aksjologiczny. Potwierdzają to w całej pełni etnonimy w funkcji stereotypowej utrwalone w frazeologizmach i przysłowiacli języka węgierskiego i polskiego.

Niemiec, w interesującym nas tu fragmencie obrazu świata języka węgierskiego, jest tym, którego nie stać na dobre jedzenie, nie ma dobrych koni, chociaż je dobrze karmi, nikt go nie rozumie, nikogo nie słucha, jest podły, nikczemny, zachłanny, nie dotrzymuje słowa, nie można na nim polegać, rozum przychodzi mu do głowy dopiero w wieku 40 lat, zawsze mówi to samo, ma cienkie nogi, jest wielodzietny, solidny: *A német is a szokásból eszi a levest* (dosł. Niemiec ze zwyczaju je tylko zupę); *A német mindig hájjal eteti a lovát, mégis rossz a lova* (dosł. Niemiec, chociaż zawsze karmi swego konia sadłem, ma złego konia); *Német asszony napján meglesz* (dosł. Będzie to w dzień Niemki (= tzn. nigdy)); *Akár a részeg németnek beszélj* (dosł. Możesz mówić do niego jak do pijanego Niemca); *Annyi, mint a német (török, tatár)* (dosł. Jest ich tyle, co Niemców (Turków, Tatarów)); *Beszéhlhetsz német...* (dosł. Możesz mówić Niemcze... (= i tak cię nikt nie rozumie)); *Fele német, fele tót* (dosł. W połowie Niemiec, w

połowie Słowak (= podły, nikczemny)); *Félre német, jön a magyar* (dosł. Niemcze z drogi, idzie Węgier); *Németre bort ne bízz!* (dosł. Nie powierzaj wina Niemcowi!); *Hajlik, mint a német imádság* (dosł. Jest skłonny do wszystkiego, jak niemiecka modlitwa); *Németnek 40 éves korában jön meg az esze* (dosł. Niemcowi rozum do głowy przychodzi w wieku 40-tu lat); *Nem félti a német a gatyáját / Nem fél a német, hogy gatyáját ellopják* (dosł. Niemiec nie obawia się o swoje kalessony (gacie) / Nie obawia się, że jego kalessony (gacie) ktoś ukradnie (= bo ich nie ma)); *Annyit ér, mint (a) német szóban a niks* (dosł. Jest tyle wart, co po niemiecku nicht); *Hajtja, mint a német a trallalát* (dosł. Powtarza, jak Niemiec tralala = zawsze mówi to samo); *Megjárta, mint német a borjúval* (dosł. Wyszedł na tym, jak Niemiec z cielęciami (= tzn. nieoczekiwany, niezgodny z zaplanowanym rezultatem)); *Sovány, mint a sváb lábászár* (dosł. Chudy jak szwabska noga); *Annyi, mint a sváb gyerek* (dosł. Jest ich tyle, ile szwabskich dzieci (= tj. bardzo dużo)); *Nekiszokott, mint sváb a fött krumplinak* (dosł. Przyzwyczaiał(a) się, jak Szwab do ugotowanych ziemniaków); *német alaposág* (= niemiecka solidność) itp.

Przykłady polskie opisują nieco inny obraz Niemca, podkreślając przede wszystkim jego ujemne cechy charakteru, np. hardość, chytrość, skąpstwo, brak wymagań, oszczędność, dorobkiewiczostwo, niski stan umysłowy, dziwaczność stroju, odmienność przekonań religijnych, wrogość w stosunku do Polaków, obcość mowy niemieckiej, ale również i rozsądność oraz solidność, np.: *Głupi jak Niemiec; Kusy, jak Niemiec; Już to sęk twardy, że Niemiec hardy; Niemiec jak wierzba: gdzie go posadzisz, tam rośnie; Niemiec w radzie, koza w sadzie, wilk w oborze, za diabła to wszystko będzie; Siedzieć jak na niemieckim kazaniu* (= nic nie rozumieć); *Co Niemiec, to generał; Co Niemiec, to heretyk; Co Niemiec, to kupiec; Gadaj mu tam, kiedy to Niemiec; Przy Polaku i Niemiec się pożywi, a przy Niemcu ani pies; U Niemców ani mucha się nie pożywi; „Przyszli Niemcy do kraju / Podług swego zwyczaju, Z cielęciami torbami / A teraz są panami”* (fragment dawnej pieśni); *Zakochał się jak diabeł w niemieckim stroju; Póki świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem; Kto Niemcowi służy, temu diabeł płaci; U Niemca ucz się rozumu, a Polaka cnoty; niemiecka solidność* itp.

Słowakom, których Węgrzy pogardliwie nazywają „Totami”, przypisuje się w języku węgierskim takie cechy, jak: uwielbiają pogacze i kwaśne mleko, są bardzo wybredni, grymaśni, płaczkliwi, zawadiaccy, zaczepni, niewdzięczni, mężczyźni fizycznie słabi, podli, nikczemni, bezecni, nieludscy, nierozważni, nie myją się, nic nie warci, nieudacznicy, normalni są tylko do południa, bo po południu są już pijani, np.: *Örül neki, mint tót a pogácsának* (dosł. Cieszy się jak Tót z pogaczy); *Szereti, mint tót az aludttejet* (dosł. Lubi jak Tot kwaśne mleko); *Válogat, mint tót a vadalmában / vadkertben* (dosł. Wybiera/przebiera jak Tot w dzikich jabłkach / w dzikim sadzie); *Tótul nevet* (dosł. Śmieje się jak Tot (= płacze)); *A tót is megnyugszik, amikor a lóról leesik* (dosł. Tot wtedy się uspokoi, kiedy z konia spadnie (= warchoł, zawadiaka)); *Adj a tótnak szállást, kiver a házból* (dosł.

Daj Totowi nocleg, a wygoni cię z mieszkania); *Erőtlen, mint a tót kaszás* (dosł. Słaby jak kosiarz u Totów); *Kása nem étel, tót nem ember* (dosł. Kasza nie jest potrawą, a Tot nie jest człowiekiem); *Mindenéből kifosztották, mint tótót az emberségből* (dosł. Ograbili go ze wszystkiego, tak jak Tota z człowieczeństwa); *Nekimegy, mint tót ökör a ködnek* (dosł. Wchodzi we mgłę, jak wół Tota (= postępuje nierozważnie)); *Pénzébe van, mint tótnak a szappan* (dosł. Płaci tyle, ile Tot za mydło (= nie myje się)); *Semmi sem lett belőle, mint tótnak a fiából* (dosł. Został nikim, tak jak syn Tota (= nic mu się nie udało)); *Tótnak délig van esze* (dosł. Tot ma rozum tylko do południa (= po południu jest zawsze pijany)); *Tótnak 40 éves korában jön meg az esze* (dosł. Totowi rozum do głowy przychodzi w wieku 40 lat (= tzn. jest głupi)); *Járja az országot, mint a csipkés tót* (dosł. Podróżuje po kraju, jak Tot w koronkach (= zwiedził wielkie tereny)); *Se kint, se bent, mint Tót Jankó a lakodalomban* (dosł. Ani wewnątrz, ani zewnątrz, tak jak Janek Tot na weselu (= być niepewnym, znaleźć się w krytycznej sytuacji)).

O Słowakach w języku polskim mamy bardzo mało przysłów czy też frazeologizmów. Poza archaicznymi zwrotami *Hóczy jak Słowak do godzin* i *Już mu Słowiok kurzy w oczy*, trudno chyba będzie znaleźć więcej przykładów. Podobną sytuację obserwujemy w przypadku Czechów: *Co za Czech słowo trzymać?* (Przysłowie to mówi o rzetelności i słowności Czechów); *Czech ma na dupie plech, a na plechu napisane, że na Śląsku nie zostanie* (Tak mówią dzieci polskie o czechach); *Czy nie ściął to ty na ten czas Czecha?*; *Umkni, czechu, siłaś stawil* (Przysłowie to ośmiesza gracza, który mógł sobie pozwolić tylko na drobną stawkę); *Za każdym Czechem stoi czart*; *Znać się na czeskich kamieniach* (= tzn. nie dać się oszukać). O Czechach język węgierski utrwalił, ja się wydaje, tylko kilka wyrażen: *csehül vagyunk / csehül áll* (dosł. sprawy są / idą po czesku (= tzn. źle)); *Ha a cseh kőre a legszebb pecsétet metszik is, mégsem válik gyémánt belőle* (dosł. Jeśli na czeskim kamieniu wyrzeźbilibyśmy nawet najładniejszą pieczęć, nie będzie on diamentem).

O Morawianach zarówno w języku węgierskim, jak i polskim znaleźliśmy tylko po jednym przysłowiu: *Összemegy (összecsöpörődik), mint a morva posztó* (dosł. Kurczy się, jak morawskie sukno (= chodzi tu o starego człowieka)); *Adije, Morawa, pojadymy do Czech* (Żartobliwy zwrot pożegnalny).

W obrazie Cygana w języku węgierskim utrwalone zostały takie cechy, jak: brak honoru, zajmowanie się kradzieżą, mówienie nieprawdy, oszustwo, kłamstwo, zdrada, niekwapienie się do pracy, porywczość, wybuchowość, brak ogłady, targowanie się: *Cigánybecsület – szalmatűz* (dosł. Cygański honor – słomiany ogień); *Ahány cigány, annyi lopó* (dosł. Ilu Cyganów, tylu złodziei); *Cigány, zsidó, meg a pap, hogy megcsaljon azon van* (dosł. Cygan, Żyd i ksiądz starają się zawsze oszukiwać); *A cigány is megesküszik rá* (dosł. Na to przysięga się również i Cygan); *Cigány nyelven beszél / Cigányul mond* (dosł. Mówi językiem cygańskim / po cygańsku (= kłamie, oszukuje)); *Cigány nem rágja a döghúst hiába* (dosł.

Cygan nie je padliny przypadkowo); *Nem szokta meg a cigány a szántást* (dosł. Cygan nie jest przyzwyczajony do orki (= nie lubi pracować)); *Cigánylakodalom* (dosł. Wesele cygańskie (= nie ma co jeść ani pić)); *Cigánydisznó* (dosł. Cygańska świnia (= kradzione rzeczy)); *Cigányútra ment (az étel)* (dosł. Weszła na cygańską drogę (potrawa) (= źle połknąć ikrztusić się)); *Kié lesz a cigánylány* (dosł. Czyja będzie Cyganka (= kto będzie ostatni)); *Megkóstolta, mint a cigány lovát a farkas* (dosł. Skosztował jak wilk cygańskiego konia (= Twierdzi, że tylko skosztował, a w rzeczywistości zjadł już większą jego część)); *Megszokta, mint a cigány lova a koplalást* (dosł. Przyzwyczaić się, jak Cygan do głodowania (= być zmuszonym pogodzić się z czymś)); *Szemmel tartja, mint cigány a lovát* (dosł. Mieć (kogoś, coś) na oku, jak Cygan konia); *Nyakas a cigány is, amikor akasztani viszik* (dosł. Cygan jest też uparty, gdy prowadzą go na szubienicę (= Każdy stara się omijać to, co jest złe i szkodliwe)); *Alkudj, mint a cigány, fizess igazán* (dosł. Targuj się jak Cygan, ale płac rzetelnie); *Gerjedezik, mint a cigányasszony dunája* (dosł. Napuszyć się, jak pierzyna Cyganki (= zapalić się, podniecić się)); *Meztelen, mint a cigánygyermek* (dosł. Nagi, jak cygańskie dziecko (= całkowicie nagi)); *Cigány a maga lábába nem veri a szeget* (dosł. Cygan nie wbije gwoźdźcia w swoją własną nogę); *Muzsikálnak valakinek a hasában a cigányok* (dosł. Cyganie grają w brzuchu (= tzn. mieć rozwolnienie)); *Nem úgy verik a cigányt!* (dosł. Cygana biją nie tak (= tzn. coś jest nie tak jak powinno być)); *Ha cigánygyerekek potyognak is az égből, akkor is / akkor se(m)* (dosł. Tak jest (nie jest), jeśli nawet cyganiątka spadają z nieba (= tzn. koniecznie (niekoniecznie), pod każdym względem)); *Cigánytól szenet bajos venni* (dosł. Kupić u Cygana węgiel jest kłopotliwe); *Úgy kell neki, mint cigánynak a lágy kenyér* (dosł. Potrzebuje (czegoś), jak Cygan miękkiego chleba (= bardzo potrzebować czegoś)) itp.

A oto przykłady polskie: *Bez Cygana wesele się nie obędzie; Będą ci się Cyganie śnili* (= będziesz głodny); *Ani Cygón by tego nie chcioł; Chwoliła Cygónka robotę, a Cygón krod; Chytry jak Cygón; Ciekawy jak Cygón do pasieki; Cieszy się jak Cygan dziećmi; Co Cygan, to kowal; Cygan swymi dziećmi świadczy; Cygan się pyszni, kiedy czerwone spodnie nadzieje; Cygan w bieli* (= tzn. w dziwnym ubraniu); *Cygan w domu nie kradnie; Cygan za Cyganem, a ja za waspanem* (o stronnicy świadku); *(Cyganie) Cygóni jadóm* (= tzn. nadciąga ciężka chmura); *Cyganowi z worka uciekł* (= tzn. nicpoń, urwis); *Cygański syn wielki, ale dureń; Cygańskie kupno* (= tzn. kradzież); *Cygańskie mięso* (= tzn. zdechłych zwierząt); *Darzy mu się jak Cganowi rola* (= tzn. nie wie mu się); *Kręci się jak Cygan na jarmarku; Niedźwiedź tańczy, a Cygan pieniądze bierze; Poczciwy jak Cgan* (= tzn. niepoczciwy); *Śpieszy się jak Cygan na wojnę; To Cygan na wszystkie zastawki!* (= tzn. oszust); *Zna się jak Cygan na koniach; Co Cygan, to szalbierz; Cygan Cyganem; Cygańskie poty* (= strach towarzyszący kradzieży); *Frymarczy, jak Cygan szkapami* itp.

Na stereotyp Francuza w języku węgierskim składają się takie cechy jak: nosi krótkie włosy i perukę, jest chudy, leniwy, nie rozumie innych, nikogo nie słucha, ma brzydki (wstrętny) nos, upudrowane włosy, lubi ciemny kolor sukna, choruje na kiłę, lubi śpiewać: *Lusta, mint a francia haj* (dosł. Leniwy, jak francuskie włosy (= noszenie peruki)); *Kurta, mint a francia haj* (= Coś jest krótkie, jak francuskie włosy); *Ragadós, mint a francia fene* (dosł. Zараźliwy, jak francuskie licho (= kiła)); *Ritka francia dalolás nélkül* (dosł. Francuz bez śpiewu należy do rzadkości); *Sovány, mint a francia* (dosł. Chudy, jak Francuz); *Sötét, mint a francia posztó* (dosł. Ciemny, jak francuskie sukno (= głupi)); *Beszélhetnek neki, akár a beteg franciának* (dosł. Można do niego mówić, jak do chorego Francuza (= nic nie rozumie, nie słucha)); *Franciának hajpor, a magyarnak jó bor* (dosł. Francuzowi puder do włosów, a Węgrowi dobre wino (= Niech Francuzi noszą upudrowane włosy, a Węgrzy niech noszą swoje dawne stroje i zachowują męskie zwyczaje)); *Franciakór* (dosł. Francuska choroba (= kiła)) itp.

Polskie przykłady rejestrują nieco inny obraz Francuza ukształtowany z uwagi na strój, styl życia, sposób zachowania, nierozumienie jego mowy, podkreślając przy tym ważną rolę Francji w Europie: *Ustrojony jak Francuz* (= strojne, ozdobnie); *Francuski piasek* (= wybredny, grymaśny); *Po francusku trzymaj język na łańcuszku*; *Żyje jak Pan Bóg we Francji* (= żyć rozkosznie); *Pamięta pierwsze Francuzy* (= dawne czasy); *Siedzieć jak na francuskim kazaniu* (= nic nie rozumieć); *Broda jak u francuskiego sapersy*; *Gdy Francja ma katar, cała Europa kicha* (= to co się dzieje we Francji ma wpływ na całą Europę); *To istny Francuz*; *Przeciw Francuzom i widły stają w szeregu* (= zwrot ten jest pogłosem wojny 1812 roku i oznacza wielką niechęć) itp.

Na obraz Turka we frazeologizmach i przysłowiaach języka węgierskiego składają się takie cechy jak: nałogowy palacz, nosi ostry nóż, jego mowy nikt nie rozumie, rzuca przekleństwa na innych, boi się śmierci, głupi, lubi się chwalić, pali fajkę, prześladowca, brutalnie traktuje swoich podwładnych, jest chytry, przebiegły, wyrządził wielkie szkody w podbitym kraju: *Dohányoz, mint a török* (= Pali jak Turek); *Éles, mint a török kés* (= Ostry jak nóż turecki); *Fejére szállt a török átka* (dosł. Przekleństwo tureckie padło na jego głowę); *Rossz szomszédáság – török átok* (Zły sąsiad – tureckie przekleństwo); *Meglesz a török Húsvétján* (dosł. Będzie to na Wielkanoc turecką (= tzn. nigdy)); *Nem értem, törökül beszél-e vagy tatárul?* (dosł. Nie rozumiem, czy on mówi po turecku czy tartarsku? (= tzn. ktoś jest pijany)); *Húzza, halasztja, mint török a halálát* (dosł. Odciąga, odkłada jak Turek śmierć); *Töröknek 40 éves korában jön meg az esze* (dosł. Turkowi rozum do głowy przychodzi w wieku 40-tu lat (= tzn. jest głupi)); *Eldicséri, mint török a lova farkát* (dosł. Chwali jak Turek ogon swego konia (= tzn. chwalić rzeczy niegodne pochwały)); *Megszokta, mint török a pipát* (dosł. Przyzwyczaił się, jak Turek do fajki (= bardzo przyzwyczaił się do czegoś)); *Nem hajt (nem kerget) a török* (dosł. Nie pogania (nie goni) cię Turek (= tzn. nie spiesz się)); *Nincs török a*

hátunkon (dosł. Nie mamy za plecami Turka (= Nie trzeba się spieszyć)); *Úgy bánik vele, mint török a rabjával* (dosł. Obchodzi się z nim, jak Turek z jeńcem (= Obchodzić się z kimś brutalnie); *Inkább vesszen a törökre* (dosł. Lepiej stracić na korzyść Turka (tzn.= Wcale nie dbać o to, że coś się zmarnuje, zniszczeje, zginie)); *Törököt fogott / Törököt fogtam, nem ereszt* (dosł. Złapał Turka / Złapałem Turka i nie chce mnie odpuścić (= Trafiłem na chytrzejszego od siebie = Trafiła kosa na kamień)); *Török torok sok kárt tett az országbán* (dosł. Gardło tureckie wyrządziło duże szkody w kraju) itp.

Obraz Turka w języku polskim jest równie negatywny, o czym świadczą poniższe przykłady: *A niechże cię Turek zje; Czerwony jak Turek; Stąd Turcy, stamtąd wilcy* (= sytuacja bez wyjścia); *Zazdrosny jak Turek; Milczący jak Turek; Leży na żołądku jak Turcy pod Wiedniem* (= Zwrot ten nawiązuje do zwycięstwa polskiego oręża nad Turkami pod Wiedniem); *Ubogi jak turecki święty / Goły jak derwisz / Naguteńki jak święty turecki* itp. (= Źródłem tego typu przysłów stali się półnaczy derwisze, którzy wprawiali w zdziwienie pielgrzymów do Jerozolimy); *Goły jak turecki pieprz; Cieszy się jakby ściał Turczyna* (= być zadowolonym z dokonania wielkiego czynu); *Być (siedzieć, słuchać) jak na tureckim kazaniu; Rozparty jak basza turecki; Nad Turki i Tatary nie ma gorszej wiary; Wolałbym pod Turczynem być* (= Zwrot ten wyraża protest przeciw jawnej krzywdzie w życiu publicznym) itp.

W omawianym tu materiale węgierskim nieco zadziwia negatywny stereotyp Seklera, któremu przypisane są takie przymioty jak: jest zaczepny, za pieniądze gotów na wszystko, źle mu się powodzi, jest człowiekiem chytrym, przebiegłym, głupim, durnym i złodziejem: *Székely támad, székely bánja* (dosł. Jeśli Sekler napadnie na kogoś, tego pożałuje (= Zacznij ze mną, a pożałujesz)); *A székely a pokolba is elmegy, csak megfizessék* (dosł. Sekler i do piekła pójdzie, jeśli mu za to zapłacą (= tzn. za pieniądze gotów na wszystko)); *Jó dolga van, mint a székely kutyájának* (dosł. Dobrze mu się powodzi, jak psu Seklera (= tzn. źle idą sprawy)); *Két lelke van, mint a székelynek* (dosł. Ma dwie dusze, tak jak Sekler (= tzn. chytry, przebiegły)); *Ostoba, mint a székely* (dosł. Głupi jak Sekler); *Lopós, mint a székely* (dosł. Złodziej jak Sekler); *Újság, mint a székely pogácsa* (dosł. Nowość jak u Seklera pogacza (= Wiadomo, że Seklerzy nie znają tego rodzaju ciasta). Na temat Seklerów polskich przykładów brak.

Język węgierski w dość licznych przykładach utrwalił również obraz Wołocha: *Oláh csak sültve jó, akkor is a fene egye meg* (dosł. Wołoch tylko pieczony jest dobry i nawet wtedy niech go diabli zjedzą); *Biztatja, mint oláh az ökrit* (dosł. Zachęca (popędza) jak Wołoch woła (= nieskutecznie)); *Erős az oláh ecet, még a halálos átkot is elöli* (dosł. Wołoski ocet zabije nawet śmiertelne przekleństwo); *Nyikorog, mint az oláh szekér* (dosł. Skrzypi jak wołoski wóz); *Ott hagyta, mint szent Pál az oláhokat* (dosł. Zostawić coś jak święty Paweł Wołochów); *Zöld lo-*

vat, okos oláhot látni ritkaság (dosł. Rzadko można zobaczyć zielonego konia, mądrego Wołocha); *Nyöszörög, mint az oláh duda* (dosł. Jęczy jak wołoska kobza); *Oláh után szökik a disznó* (dosł. Za Wołochem pędzi świnia); *Szuszog, mint az oláh disznó a búzában* (dosł. Sapie jak wołoska świnia w pszenicy); *Az oláh nép római salak* (dosł. Lud wołoski to rzymski żużel (= rzymskie męty)); *Megtanítlak oláhuul nevetni* (dosł. Nauczę cię śmiać się po wołosku (= płakać)); *Eb az oláh disznó nélküül* (dosł. Bez świni Wołoch jest psem)); *Rosszabb az oláh cigány-nál* (dosł. Wołoch jest gorszy od Cygana) itp. A oto przykłady polskie: *Czekaj, Wołoszynie, dam ci po czuprynie; Gospodarstwo wołoskie jak przepiórcze pole* (= krótkotrwałe); *Kto kocha ojczyznę, śpiesz na Wołoszczyznę; Wołoskie zaloty* (= zachowywać się obcesowo, grubiańsko); *Wołoszyn patrzy, skąd wiatr wieje*, itp.

Wyrażeń etnonimicznych dotyczących Włochów w języku węgierskim jest zaledwie kilka, np. *Ritka olasz macska nélküül* (dosł. Rzadko widać Włocha bez kota (= tzn. Włosi lubią koty)); *ravasz, mint az olasz* (= Chytry jak Włoch); *olasz fogadás* (dosł. (w wyścigach konnych) stawianie na drugiego konia).

Z etnonimem Włoch w języku polskim natomiast kojarzą się takie cechy jak: chytrość, niski poziom umysłowy, oszustwo, nie robią wystawnych przyjęć, a Włochy są takim samym krajem jak inne: *Chytry jak Włoch; Czasem i u Włocha bywa głowa płocha; Dobra dla Włocha żaba, a do niej sałata; I pod włoskim niebem pożegnaj się z chlebem* (= tzn. i we Włoszech nie ujdzie się śmierci); *Kto rozumu mieć nie będzie, we Włoszech go nie nabędzie; Niech cię włoski bankiet potka* (= tzn. liche przyjęcie, żartobliwe przekleństwo); *Włoska sztuczka* (= oszustwo); *Zarobić jak Telijan* (= tzn. mało).

Zarówno w języku węgierskim, jak i polskim znajdziemy takie wyrażenia etnonimiczne, w których występuje kilka etnonimów, np.: *Magyar ökör, német kutya, oláh disznó* (Węgierski wół, niemiecki pies, wołoska świnia); *Magyarnak korsó, németnek borsó, tótnak koporsó* (Węgrowi dzbanek (stągiew, kufel), Niemcowi groch, a Totowi trumne); *3 görög, 3 török, 3 zsidó – 9 pogány* (3 Greków, 3 Turków, 3 Żydów – 9 pogan). *Németnek, olasznak [az éhes németnek] kecskebéka: csibe* (Dla Niemca, Włocha (głodnego Niemca) żabą jest kurczę (= Cudzoziemcy lubią inne potrawy, niż Węgrzy). A oto przykłady polskie: *Polski most, niemiecki post, włoskie nabożeństwo – błazeństwo; Na to Pan Bóg stworzył Włochów, żeby Austriacy mieli kogo bić; Co Francuz wymyśli, Niemiec robi a Polak kupi; Hiszpańska prostota, włoska hojność, polski rząd, pruskie dworstwo, duńskie państwo, angielska wolność, francuski wstyd, niemiecka pokora, szkocki czas, tureckie małżeństwo, żydowskie nabożeństwo – to wszystko podejrżane rzeczy; W Hiszpanii praktyk, we Włoszech doktor, we Francji fryzjer, w Niemczech rzemieślnik, w Anglii kupiec, w Turcji żołnierz, w Polsce prokurator, w Moskwie łgarz pożywią się; We Włoszech się uczyć, w Niemczech się obłóczyć, we Francji dyskutować, w Polsce bankietować; Włoskie trele, francuskie fortele, niemieckie*

serdele kosztują wiele; Szczerłość Litwina, starość kobiety, poczciwość Żyda, na nic się nie przyda; Niemiec cały świat okpił, Żmudzina nie potrafił; Gdzie Węgier, tam gniew, gdzie Słowak, tam śpiew itp.

Wiele przysłów polskich przypisuje Litwinom takie cechy jak: niski poziom umysłowy, chytryść, tchórzliwość, niedbalstwo, niechlujstwo, rozpusta, łajdactwo, ubóstwo: *Litwin głupi jak świnia, a chytry jak wąż; Jeszcze się ten nie narodził, coby zbadał Litwina; Litwin z każdym pięknie, z nikim szczerze; Skryty jak Litwin; Mocne, jak litewska wiara* (= tzn. słaba); *Napaść z Litwy* (= tzn. niespodziewanie); *U Litwina zrodziła się boćwina, cóż kiedy chleba nie ma; „Jako jeden napisał. Idź tylko do Litwy, A przykładów aż nazbyt znajdziesz w takich razach. Przyjdiesz do cudzej żony, jeszcze podziękuje Mąż, czasem udaruje...”* (= <Opaliński, Satyry>). Na temat Litwinów przykładów węgierskich brak.

Wyrażenia etnonimiczne dotyczące Rosjanina w języku węgierskim mają przede wszystkim zabarwienie pejoratywne, w których przejawiają się takie cechy jak: niski poziom umysłowy, głośnie zachowanie się, pijaństwo: *Okos orosz ritkaság* (dosł. Mądry Rosjanin należy do rzadkości); *Ordít, mint az orosz az ólban* (dosł. Krzyczy jak Rosjanin w oborze (= bardzo głośnie)); *Orosznak csak délig van esze* (dosł. Rosjanin ma rozum tylko do południa (= po południu jest pijany)); *Zöld lovat, okos oroszt, kálvinista molnárt, döglött szamarat látni ritkaság* (dosł. Rzadko kiedy można zobaczyć zielonego konia, mądrego Rosjanina, kalwińskiego młynarza, zdechłego osła); *Annyian (vannak valakik), mint az oroszkok* (dosł. Jest ich tylu (tyle), ilu Rosjan (= tzn. bardzo dużo); *orosz medve* (= (pogardliwie) rosyjski niedźwiedź). W języku polskim natomiast utrwaliły się nieco inne cechy: *Ruski miesiąc popamiętać* (= długo); *Jak w ruskim banku* (= tzn. bank, z którego nie można pobrać wcześniej włożonych pieniędzy); *I na Rusi robić musi; Musi to na Rusi, a w Polsce jak kto chce; Bywszy w Rusi, do domu musi* (= tzn. zażywszy dobrego bytu na Rusi, trzeba wracać na rodzinne piaski); *Chytry jak Rusin; Cztery rzeczy nie do rzeczy: noga w szczudle, a mysz w pudle, koza w sadzie, Rusin w radzie; Gdzie stąpi Ruś, tam nie rośnie guś; I Pan Bóg za Rusinami* (= tzn. zwrot żartobliwy, oznaczający najwyższą niesprawiedliwość); *Rusina kto oszuka będzie mądr; Ruski dar: dzisiaj dał, jutro odebrał; Śmieje się jak Rusin do białego chleba; Uparty jak Rusin; Z Rusinem gadaj, a w zanadrzu kamień trzymaj; Jak Lach, tak Rusin po szkodzie mądrzeje, niechaj się jeden z drugiego nie śmieje.*

Bardzo dużo przysłów polskich odnosi się do stereotypu Żyda. W największym zbiorze, w „Nowej księdze przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich” hasło „Żyd” ma 266 zapisów głównych i prawie dwa razy tyle różnych wariantów. W języku węgierskim natomiast przysłowia dotyczące Żyda (78 zapisów głównych z niewieloma wariantami) znajdziemy tylko w „Księdze przysłów i wyrażen przysłowiowych” autorstwa Ede Margalitsa („Magyar közmondások és közmondásszerű szólások”) z 1896 roku. W nowszych opracowaniach hasło to albo w ogóle nie figuruje, albo zawiera jedynie 1–2 przysłowia. A oto mały wybór

przysłów węgierskich z hasła „Żyd”: *Alkuszik, mint zsidó a gyapjúra* (dosł. Targuje się jak Żyd o wełnę); *Annyi a pénze, mint zsidónak a disznó* (dosł. Tyle pieniędzy, ile u Żyda świń (= tzn. nie ma pieniędzy)); *Annyit ér, mint pokolban a zsidó* (dosł. Jest tyle wart, ile Żyd w piekle); *Becsületes ember, ha zsidó nem volna* (dosł. Uczciwy człowiek, gdyby tylko nie był Żydem); *Benne van, mint zsidóban az ördög* (dosł. Jest w nim, jak w Żydzie diabeł); *Cigány kéz, zsidó kéz, utolsó kéz* (dosł. Ręka Żyda, ręka Cygana, ostatnia ręka (= tzn. Nie nadawać się do ciężkiej pracy)); *Csal, mint a zsidó* (dosł. Oszukuje jak Żyd); *Eb a zsidó kereskedés nélkül* (dosł. Bez handlu Żyd jest psem); *Élelmes, mint a zsidó* (dosł. Sprytny jak Żyd); *Jaj, kinek török, zsidó szomszédja* (dosł. Biada temu, kto ma sąsiada Turka lub Żyda); *Köpköd, mint a zsidó* (dosł. Pluje jak Żyd); *Megszokta, mint Ábrahám zsidó a csalást* (dosł. Przyzwyczaić się (do czegoś), jak Żyd Abraham do oszustwa); *Krími zsidó* (dosł. Żyd krymski (= okrutny)); *Nincs rosszabb a szegény zsidónál* (dosł. Nie ma nic gorszego od biednego Żyda); *Ravasz, mint a görög zsidó* (dosł. Chytry jak grecki Żyd); *Ritka vásár zsidó nélkül* (dosł. Rzadko jest jarmark bez Żyda); *Sok zsidó gyereket felnevelt már* (dosł. Wychował już dużo żydowskich dzieci (= tzn. płacić procenty)); *Szereti, mint zsidó a keresztet* (dosł. Lubi jak Żyd krzyż); *Zsidó nem ad a mültra, voltra* (dosł. Żyda nie interesuje to co przeszło, co było); *Zsidó szagú a kendőd, húgom* (dosł. Moja młodsza siostra, twoja chusta ma woń żydowską (= tzn. Kupiłaś chustę na kredyt)); *Zsidóban bízik* (dosł. Ufa Żydowi) itd. Przysłowia polskie w swej treści są bardzo podobne do węgierskich. A oto niektóre z nich: *Bogaty jak Żyd w świnie; Boi się jak Żyd święconej wody; Chciwy jak Żyd; Ciekawy jak Żyd do piekła; Co Żyd to arendarz (karczmarsz, lichwiarz, Cygan); Czysty jak żydowskie pomyje; Dlatego Żyd bogaty, że żyje z cudzej biedy i straty; Jak bieda, to do Żyda; Gdy diabeł nie może, Żyd mu dopomoże; Gdzie są Żydzi, tam człek grosza nie widzi; Jak sprzedać psa za lisa, żydowska jest sztuka; Jak Żyd klania się nisko, wielka bieda gdzieś blisko; Jak Żyd ciebie w oczy wychwala, uciekaj, bo to lala; Każdy Żyd swój towar chwali; Mają pieniądze Żydzi, ale nikt nie widzi; Natrętny jak Żyd; Jednymi drzwiami Żyda wypchnąć, to drugimi wlezie; Sprawiedliwy jak żydowska waga* itd.

Przytoczmy teraz węgierskie wyrażenia etnonimiczne odnośnie Polaków i polskie odnośnie Węgrów. Przykłady węgierskie: *lesi a lengyel* (dosł. wyczekuje Polaka (= długo czekać)); *Búsul, mint a lengyel* (dosł. Smuci się jak Polak (= ktoś jest smutny)); *lengyel lopó* (dosł. polski złodziej (= dobry złodziej)); *Kérkedő, mint a lengyel* (dosł. Chwali się jak Polak (= chwalcący się)); *lengyel posta* (dosł. polska poczta (= wszystko zapominać)); *Adjon Isten minden jót, bort, pecsenyét, olcsó sót, a lengyelnek sok borsót, ellenségnek koporsót* (dosł. Daj Boże dużo dobra, wino, pieczeń, tanią sól, Polakowi dużo grochu, a nieprzyjacielowi trumnę); *Más a kengyel, más a lengyel* (dosł. Inne jest strzemię, a inny Polak). A oto przykłady polskie: *I na Węgrach nie położą chleba na węglach* (= tzn. wszędzie trzeba pracować); *Kto węgierskie wino pije, po śmierci nie gnije; Stary Węgrzyn dobry, ale*

stary kochanek diabła wart; Węgrzynowi wierzyć nie trzeba, ażeby miał trzy oka; Tłucz Węgrzyna w mózdzierz, przecie on będzie czosnkiem śmierdział po staremu (= Przymówka do Stefana Batorego, który uprawiał politykę prowęgierską); *Z kiepska po węgiersku* (= tzn. po błazeńsku); *Polak Węgier dwa bratanki i do szabli i do szklanki*.

Zarówno w języku węgierskim, jak i polskim znajdziemy również identyczne wyrażenia etnonimiczne, np. *angol humor – angielska flegma; angolosan távozni – wyjść po angielsku; bábeli zűrzarar – istna wieża Babel; cigányéletet él – prowadzić cygański żywot; német alaposág – akuratny, jak Niemiec; ravasz, mint az olasz – chytry, jak Włoch; Ahol a tatár (német) jár, ott fü nem terem – Gdzie Tatar (Niemiec) przejdzie (stoi), tam trawa nie rośnie; kopasz, mint a török – goły, jak święty Turecki*.

W świetle powyższych uwag popatrzmy teraz, jak widzą siebie Węgrzy i Polacy. Oto przykłady węgierskie świadczące o tym, że Węgrzy w oczach własnych są szlachetni, silni, dotrzymują słowa, dobroczynni, dbają o jadło i napitek, nie są solidarni, są skłonni do megalomanii: *magyar anya szülte* (dosł. Urodziła go matka Węgierka (= tzn. szlachetny)); *magyar vér folyik/folyt ereiben* (dosł. W jego/jej żyłach płynie krew węgierska (= tzn. szlachetn(y/a)); *magyar volt az apja* (dosł. Jego ojcem był Węgier (= tzn. silny)); *Magyar ember megtartja a szavát* (dosł. Węgier dotrzymuje słowa); *magyar kenyér* (dosł. węgierski chleb (= tzn. dobry chleb)); *magyarnak helyén a szíve* (dosł. Węgier ma serce na miejscu (= tzn. zawsze pomoże)); *ingét is odaadja a magyar* (dosł. Węgier odda nawet własną koszulę (= tzn. zawsze pomoże)); *Nehezen feledi a bosszút a magyar* (dosł. Węgier z trudem zapomina zemstę); *Rettegni, félni nem tud a magyar* (dosł. Węgier niczego się nie boi); *szemérmes, mint a magyar asszony* (dosł. Cnotliwy (wstydlivy) jak Węgierka); *Bort megissza magyar ember, jól teszi, okkal, móddal az meg nem árthat öneki* (dosł. Węgier pije wino, dobrze robi, przy okazji, umiarkowanie nie może mu zaszkodzić); *Ha két magyar együtt van, háromfelé húz* (dosł. Jeśli dwóch Węgrów jest razem, ciągnie w trzy strony); *Sírva vigad a magyar* (dosł. Węgier cieszy się płacząc (= tzn. Radość idzie zawsze w parze ze smutkiem)); *Magyarország nem volt, hanem lesz* (dosł. Węgier jeszcze nie było, dopiero będą (= tzn. Przed Węgrami jest wielka przyszłość)); *Vakulj magyar!* (dosł. Węgrze, osłepnij! (= tzn. zastaw się, a postaw się)); *Háromszor iszik a magyar* (dosł. Węgier pije trzy razy (= tzn. Mówi się wtedy, gdy po dwóch kieliszkach ktoś wzbrania się od trzeciego)); *Magyar ember hallgat, mikor eszik* (dosł. Węgier milczy, gdy je). Przykłady polskie: *Dobra Francja, chwalebna Hiszpania, bogate Niemcy, ale najlepsza Polska; Francuz skacze, Niemiec płacze, Polak stoi, wąsy stroi i żadnego kpa się nie boi; Polak do korda, Włoch do akorda; Polaka Niemiec, Niemca Włoch, Włocha Hiszpan, Hiszpana Żyd, Żyda tylko diabeł oszuka; Co Polak to pan, co Czech to hetman; Co Polak to szlachcic; Co Polak wypije na dzień Niemca majątek stanowi; Czego inny uczyć się musi, z tym się Polak ro-*

dzi; W Koronie szukać rozumu, w Litwie pieniądze; Gdzie dwóch Polaków, tam trzy strony; Jak Pan Bóg na Polaka wzgniewał, Niemca stworzył; Mądry Polak po szkodzie; Nigdy w Polsce nie zabraknie żelaza do broni, rycerstwa do koni, żyta, pszenicy, pełnej wina piwnicy; Polacy nie gęsi, a swój język mają; Polacy zawsze wiarę dzierzą; Aby Polska nie zginęła; Co Polak, to rycerz; Ej, Polacy, Polacy, abyście wiedzieli: czarci sejmu nie chcieli; Chcesz zamek mieć pusty, porucz go Polakom (Przysłowie o Bastylli przypisują dworakowi króla St. Augusta Poniatowskiego – Jezierskiemu); *Francuz zmyśli, Niemiec zrobi, Polak głupi wszystko kupi; Polak jak małpa: co ujrzy, to chce mieć; Polak swoją dobrotą często został gototą: by głodem umrzeć w domu, przecie swój chleb da komu; Polak zuch, kiedy ma pełny brzuch; Polska cnota: każdemu otworzyć wrota; Polskie serce każdemu otwarte; U Polaka: co w sercu, to i na języku* itp. Przytoczone przysłowia dowodzą, że Polacy uważają się za naród dzielny, zdolny, prawdomówny, dobroczynny, gościnnie, skłonny do megalomanii, dbający o jadło i napitek, zafascynowany osiągnięciami zachodnich sąsiadów i podatny na ich wpływy, częściowo samokrytyczny i bardzo krytyczny w stosunku do sąsiadów.

Stereotypy, jako wynik funkcjonowania mechanizmów kształtujących językowy obraz świata, pod wpływem różnych czynników zewnętrznych i wewnętrznych mogą się relatywizować i ulegać zmianie. Jednak ich całkowite wyeliminowanie jest niemożliwe, gdyż stanowią one naturalną formę kognitywną pewnych uogólnień ludzkich. Stereotypy należy wyraźnie odróżniać od uprzedzeń jako wyrazu negatywnego nastawienia w stosunku do obcych.

BIBLIOGRAFIA

- Bárdosi, V. (red.) 2003, *Magyar szólástár: Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Forgács, T. 2004, *Magyar szólások és közmondások szótára: Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltelve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kępiński, A. 1990, *Lach i Moskal: z dziejów stereotypu*. Warszawa–Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Krzyżanowski, J. – Świrko, St. (red.) 1969–1978, *Nowa Księga Przysłów i Wyrażeń Przysłowiowych Polskich I–IV*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- T. Litovkina, A. 2005, *Magyar közmondástár: Közmondások értelmező szótára példákkal szemléltelve*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Margalits, E. 1896, *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest: Kiadja Kókai Lajos a Millénium Évében.
- Masłowski, D. i W. 2000, *Księga przysłów polskich*. Kęty: Wydawnictwo Antyk.
- O. Nagy, G. 1976, *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Nycz, M. 2002, Etonimia – stereotyp – przekład. In: Skibińska, E. – Cieński, M. (red.), *Język: Stereotyp. Przekład*. Wrocław: Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne.

Skorupka, St. 1974, *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

Ujváry, Z. 2001, *Szólásgyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó.

Walas, T. (red.) 1995, *Narody i stereotypy*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury.